

BURGERSCHAP OP SCHOOL

DRIELUIK

Onze samenleving is volop in beweging. Kinderen en jongeren moeten niet alleen hun eigen weg vinden in de veelheid aan maatschappelijke structuren, instellingen en processen, het is ook belangrijk dat ze in staat zijn om mee vorm te geven aan de samenleving waar ze deel van uitmaken. Daarmee wordt meteen de boeiende uitdaging van het onderwijs duidelijk. Onderwijs vormt mensen vandaag voor de wereld van morgen, een wereld die nu nog onbekend en onbepaald is.

Vanuit de samenleving wordt steeds meer de vraag gesteld om burgerschapsvorming een prominente plaats te geven in het onderwijs. Binnen het katholiek onderwijs geven we een antwoord op die vraag vanuit het perspectief van de katholieke dialoogschool:

“Vanuit de traditie waarin de school staat en in gesprek gaat met haar omgeving, wil de katholieke dialoogschool een oefenplaats zijn voor een (samen)leven in een wereld die gekenmerkt is door diversiteit en verschil. Kritisch-creatief leren omgaan met wat eigen en wat anders is, met wat verbindt en wat onderscheidt, stelt mensen in staat bij te dragen aan een open, zinvolle, verdraagzame en duurzame samenleving, waar een plaats is voor iedereen – een wereld waar ook God van droomt.”

Een wezenlijk deel van de pedagogische traditie van het katholiek onderwijs in Vlaanderen en Brussel is de ambitie om persoonsvormend onderwijs aan te bieden. Persoonsvorming is uiteraard ruimer dan burgerschapsvorming. Niettemin kan burgerschapsvorming, wanneer we dat realiseren vanuit de visie op vorming van Katholiek Onderwijs Vlaanderen, sterk persoonsvormend werken. Het nieuwe leerplan voor het katholiek basisonderwijs, *Zin in leren! Zin in leven!*, en de nieuwe leerplannen voor het katholiek secundair onderwijs bieden daartoe ruime kansen.

In dit drieluik bespreken we hoe recent wetenschappelijk onderzoek wijst op de noodzaak van meer aandacht voor burgerschap op school. We interviewen daarvoor Ellen Claes, professor aan de Faculteit Sociale Wetenschappen van de KU Leuven, die projectcoördinator was van een grootschalig internationaal onderzoek over burgerschap. Naast dat onderzoek bekijken we hoe Britt De Wolf en Leen Adriaenssen van de Vrije Sint-Lambertusscholen in Westerlo zelf al de stap zetten om concreet aan de slag te gaan met burgerschap in hun school. Tot slot belichten we de projectwerking ‘burgerschap in de katholieke dialoogschool’ van Katholiek Onderwijs Vlaanderen. Tom Uytterhoeven bespreekt welke plannen zijn projectgroep heeft om burgerschap te ondersteunen in basis- en secundaire scholen.

Onderzoeker Ellen Claes is docent aan de KU Leuven, verantwoordelijk voor het vak Burgerschap binnen de Lerarenopleiding Maatschappijwetenschappen en Filosofie en mee verantwoordelijk voor de International Civic and Citizenship Survey, ICCS 2016.

Actief burgerschap, wereldburgerschap, duurzaam burgerschap ... Er zijn tal van definities over burgerschap te vinden. Burgerschap lijkt daardoor wel een moeilijk te definiëren begrip of een containerbegrip te worden. Hoe zie jij burgerschap binnen het wetenschappelijke discours?

Het klopt dat er heel wat verschillende definities voor het thema burgerschap gangbaar zijn. Daarom hebben we binnen het onderzoek ook zelf een eigen definitie opgesteld. Die definitie vertrekt vanuit actief en democratisch, betrokken burgerschap en ziet burgerschap op school als het bijbrengen van kennis, vaardigheden en attitudes. Burgerschapsvorming krijgt in die opvatting een duidelijk democratische invulling. Burgerschap reikt dan kennis aan met betrekking tot zowel sociale, politieke en burgerlijke instellingen als tot de rechten en plichten van een burger. Naast kennis staan democratische vaardigheden centraal, zoals kritisch denken en respectvol leren argumenteren in een discussie. Daarnaast stimuleert burgerschap op school de vorming van democratische attitudes, zoals politiek vertrouwen, politieke tolerantie en een politiek zelfbeeld. Burgerschap bevordert ook de betrokkenheid bij thema's als duurzame ontwikkeling en het concreet leren participeren aan het schoolleven en de lokale gemeenschap. ▶

Q Het onderzoek was een internationaal onderzoek en de resultaten tonen aan dat Vlaamse scholen bij de hekkensluiters horen als het om participatie op school gaat. Wil dat zeggen dat er nog veel werk aan de winkel is op het vlak van burgerschap in Vlaanderen?

De studie toont inderdaad aan dat er in Vlaanderen nog een aanzienlijke verbetering mogelijk is. Vooral op het vlak van de inzet op en het aanleren van participatieve vaardigheden. Wanneer we kijken naar participatie op school scoren Vlaamse jongeren erg laag in een internationale vergelijking met drieëntwintig andere landen. Terwijl er nog middelmatige scores te vinden zijn bij de deelname aan individuele milieuprojecten op school en aan leerlingengraden, scoren Vlaamse leerlingen enorm laag op hun betrokkenheid bij inhoudelijke discussies of actieve debatten op school. Formeel zijn er dus wel participatiekanalen, maar die zetten zich niet om in een inhoudelijke betrokkenheid en activiteiten blijven te vaak eenmalig, zonder echte verankering in het DNA van de scholen. We zien dat bovendien niet enkel op het niveau van de leerlingen, maar ook de leraren geven aan dat ze weinig ruimte ervaren om actieve en participatieve initiatieven uit te rollen. De directeursbevraging van het onderzoek toont aan dat zowel de Vlaamse leraren als leerlingen minder verbondenheid rapporteren met hun school.

Toch wijst onze studie ook op verscheidene positieve uitkomsten. Zo zijn Vlaamse jongeren eerder goede middenmoters op het vlak van democratische kennis en stellen we betere scores vast op het vlak van tolerantie-attitudes, wanneer we een vergelijking maken met eerdere onderzoeksresultaten uit 2009. Dat zijn enkele lichtpuntjes die we, spijtig genoeg, opnieuw moeten nuanceren door te verwijzen naar de grote ongelijkheid die kenmerkend is voor Vlaanderen. Gemiddeld behalen Vlaamse jongeren hogere scores op een politieke kennistest, maar er is een grote kloof tussen de A- en de B-stroom zichtbaar. Ook daar, waar we beter scoren, is er dus binnen, en rekening houdend met, de verschillende onderwijsvormen nog een ruime groeimarge op het vlak van hoe we burgerschapsvorming organiseren.

Q Wat is volgens jou de ideale manier om burgerschap op school te implementeren?

Meer aandacht voor burgerschap op school is al een belangrijke stap. Een vak als Mens & samenleving, waarin ruimte is voor burgerschap, kan daartoe bijdragen. Het is ook belangrijk dat burgerschap niet enkel gedragen wordt door enkele leraren. Gedragenheid door de hele school en een verankering in het DNA van de school zijn zeker nodig. Leerlingen moeten burgerschap op school kunnen ervaren en beleven en dat doe je niet door het enkel te isoleren in een vak. Pas door leerlingen verantwoordelijkheid en betrokkenheid te laten ervaren op school, wordt er gewerkt aan burgerschap.

Britt De Wolf en Leen Adriaenssen zijn twee leraren geschiedenis, verantwoordelijk voor het vak burgerschap in de derde graad van de Vrije Sint-Lambertusscholen van Westerlo.

Q Jullie zijn sinds vorig schooljaar gestart met een vak burgerschap in de Vrije Sint-Lambertusscholen van Westerlo. Hoe zijn jullie te werk gegaan bij het bepalen van de inhoud van het vak?

Aan de ene kant kun je burgerschap zien als een ruim begrip. Er zijn heel veel inhoudelijke keuzes die gemaakt kunnen worden. Wij kozen ervoor om in het eerste trimester te vertrekken vanuit het 'ik', de opvattingen en waarden van de leerlingen zelf. In het tweede trimester is er een verruiming naar 'mijn omgeving', om in het derde trimester te komen tot 'onze samenleving'. Aan de andere kant bekijkt men burgerschap vaak te beperkt als *kennis over* de maatschappij.

Met ons vak willen we eveneens nadruk leggen op hoofd, hart én handen en hoe die met elkaar te verbinden. We laten leerlingen dingen doen en ervaren, en tonen dat kennis maar één van de aspecten is die we willen bijbrengen. Inhoudelijk geven we de leerlingen veel vrijheid. Bij de start van het schooljaar leggen we bijvoorbeeld het metroplan van Kleur Bekennen voor aan de leerlingen. De metrokaart toont wereldburgerschapsthema's en hun verbondenheid met elkaar. Met de gekozen thema's gaan we vervolgens verder aan de slag. Vorig jaar zetten we onder het thema 'feest' bijvoorbeeld een inzamelactie op in onze school en brachten we met kerst een bezoek aan Poverello in Leuven om de ingezamelde producten te overhandigen. Tijdens dat bezoek gaven de leerlingen ook zelfgemaakte wenskaarten met een persoonlijke boodschap af aan mensen die tijdens de feestdagen alleen zijn. Bij dat soort projecten zie je dat het hart en de handen centraal staan. Leerlingen ervaren dat burgerschap ook een engagement is. Het is ongelooflijk te zien hoeveel de leerlingen daaruit leren. Zulke projecten laten je niet onberoerd, ook als leraar leer je ongelooflijk veel uit die ervaringen.

Q *Jullie kiezen ervoor om burgerschap vorm te geven binnen een vak. Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat burgerschap in de meeste Vlaamse scholen maar in beperkte mate verankerd is. Hoe reageerden de collega-vakleerkrachten vorig schooljaar op dit nieuwe vak? Is er tijdens dit tweede schooljaar op dat vlak sprake van een evolutie?*

De 'samenwerking' van het vak burgerschap met de andere vakken was aanvankelijk enorm moeilijk. Veel leraren zagen inhouden en verbanden met hun eigen vak, maar benoemden dat in eerste instantie eerder als een bedreiging. 'Wij doen dat al! Waarom nemen jullie dat nog op binnen het vak burgerschap?' Gelukkig was er gelijklopend een begeleidingstraject van en met UCLL. Daarnaast hebben we met verbindende communicatie bruggen kunnen slaan. Vandaag, tijdens ons tweede schooljaar met het vak burgerschap, groeien er spontaan fantastisch mooie samenwerkingen. Het vak burgerschap wordt ondertussen niet meer als een bedreiging gezien, maar als een kans om elkaar te versterken en samen te ►

werken. Voor het project Blijde Zwerfkeien - een eigen vertaling van het Amerikaanse Word Rocks Project - verwerkten leerlingen tijdens de lessen PO boodschappen op stenen. Een andere samenwerking betreft de boeken van Bleri Leshi, die besproken worden tijdens de lessen Nederlands. En voor de organisatie van een grootse wereldmarkt werken we samen met de leraren voeding. Dankzij die samenwerking bereiken we mooie resultaten en kunnen we binnen het vak burgerschap de klemtoon leggen op reflectie. Zoals we al aangaven, is het niet enkel belangrijk dat leerlingen leren over burgerschap, maar ook burgerschap kunnen ervaren, voelen en zelf toepassen.

Vandaag bestaat de les burgerschap in jullie school al anderhalf schooljaar. Welke tips of goede raad kunnen jullie geven voor een goede les over burgerschap?

Het allerbelangrijkste is volgens ons de vrijheid die we zelf op school krijgen en de vrijheid die we kunnen geven aan de leerlingen. Door leerlingen vrijheid te geven, geven we hun ook verantwoordelijkheid en krijgen ze kansen om zich echt te engageren. Zelf zijn we ook blij dat we veel vrijheid en vertrouwen krijgen van onze directie. Op die manier durven we nieuwe dingen uit te proberen tijdens het vak burgerschap. Burgerschap is een kwetsbaar thema, een thema dat je kan raken. Niet alleen de leerlingen zelf, maar zelfs wij als leraar leren enorm veel bij tijdens het uitwerken van dit vak en uit de ervaringen die we samen met de leerlingen opdoen. Daarom is het ook fijn dat we dit vak samen mogen organiseren. Het is een vorm van co-teaching: we geven samen les aan twee lesgroepen (dertig of meer leerlingen) in een aangepast en groot lokaal. Samen denken en doen, elkaar inspireren en stimuleren ... het maakt voor ons een levensgroot verschil. Bovendien maakt die samenwerking het gemakkelijker om nieuwe dingen uit te proberen en een uitdagend project aan te vatten. Daarnaast leggen we sterk de klemtoon op activerende werkvormen en een goede reflectie. Tijdens het project Blijde Zwerfkeien bespreken we bijvoorbeeld samen de impact die een warme boodschap op een toevallige voorbijganger kan hebben. Na een stiltewandeling door de natuur laten we leerlingen reflecteren over wat zo een stil-

tewandeling met hen doet. Je staat ervan versteld hoeveel thema's we bespreekbaar kunnen maken binnen het vak en wat voor mooie zaken er tijdens de lessen naar boven kunnen komen.

Tom Uytterhoeven is projectleider van het implementatieproject burgerschap in een katholieke dialoogschool van de Dienst Identiteit & kwaliteit.

Heeft burgerschap geen neoliberale bijklank? Hoe verhoudt de katholieke dialoogschool zich tot het thema?

Wanneer we burgerschap in katholieke scholen bespreekbaar willen maken, kiezen we er inderdaad voor om scholen de vrijheid te bieden om vanuit hun schooleigen opvoedingsproject eigen keuzes te maken rond burgerschapsvorming. Die vrijheid geven we verder invulling door vanuit het perspectief van de katholieke dialoogschool te kiezen voor 'geïnspireerd en inspirerend burgerschap'. Daarmee willen we ten eerste het belang van de katholieke inspiratie van onze scholen voor de vorming van onze leerlingen benadrukken. Ten tweede willen we daarmee ook aangeven hoe belangrijk het voor kinderen en jongeren is om in dialoog te gaan met hun eigen inspiratiebronnen en over elkaars inspiratiebronnen. Inspiratiebronnen zijn bijvoorbeeld religie of levensbeschouwing, of mensen in wie leerlingen een rolmodel zien. We willen dat burgerschap niet alleen gaat over wat mensen gemeenschappelijk (moeten) hebben om samen te (kunnen) leven, we willen dat burgerschap ook gaat over leren een samenleving te vormen waarin iedereen zichzelf kan zijn en

dus ook kan en mag verschillen van anderen. Dat houdt dus mee in dat kinderen en jongeren moeten leren met elkaar in dialoog te gaan over die verschillen. 'Geïnspireerd burgerschap' betekent in essentie dat kinderen en jongeren door de katholieke inspiratie van de school uitgenodigd worden om vanuit hun eigen persoonlijke inspiratie engagement en verantwoordelijkheid als burgers op zich te nemen. Hoewel volgzame en gehoorzame burgers beslist goede burgers kunnen zijn, verwachten we dat katholieke scholen kinderen en jongeren kunnen inspireren om ook kritisch te zijn en zaken fundamenteel ter discussie te stellen om ze te kunnen verbeteren. In de woorden van het congres: we verwachten dat kinderen en jongeren genereuze ambities koesteren voor de wereld van morgen.

Jij bent projectleider van een project dat burgerschap implementeert in het katholiek onderwijs. Kun je kort vertellen wat dat project beoogt?

Onderzoek wijst uit dat er vandaag de dag veel nood is aan meer burgerschapsvorming op school. Desondanks geven scholen aan dat het niet altijd evident is om aan de slag te gaan met activerende werkvormen en reflectie-instrumenten. Met ons project willen we scholen ondersteunen bij het vormgeven van burgerschap.

Met het burgerschapsproject willen we drie grote resultaten bereiken.

- We willen scholen begeleiden in hun zoektocht naar kwalitatieve ondersteuning die aansluit bij de eigen noden en het eigen pedagogische project. We willen fungeren als makelaar naar andere organisaties en mooie praktijkvoorbeelden breder bekendmaken. Waar nodig ontwikkelen we zelf ondersteunende materialen. Zo ontwikkelen we bijvoorbeeld een diversiteitstool waarmee scholen aan de slag kunnen gaan en een reflectietool die nu al gebruikt wordt bij 'community service learning'-projecten.
- Met ons project willen we scholen tonen hoe burgerschap in de nieuwe leerplannen voor het secundair onderwijs verweven zal wor-

den en hoe burgerschap al verankerd is in *Zin in leren! Zin in leven!*. Daarvoor werken we samen met leerplanontwikkelaars van Katholiek Onderwijs Vlaanderen.

- We willen scholen ook helpen met het evalueren van burgerschap op school. Burgerschap zit idealiter niet in een vak, maar in het DNA van een school. Om binnen de kwaliteitsontwikkeling van een school voldoende aandacht te hebben voor persoonsvorming en burgerschap, ontwikkelen we verschillende feedbackinstrumenten. Die instrumenten geven de school informatie over de eigen werking. Zo ontwikkelen we bijvoorbeeld instrumenten die je zicht geven op de verschillende visies op onderwijs in het leraarteam, gestandaardiseerde leerlingproeven, vragenlijsten voor leerlingen over het schoolklimaat ...

Wat zijn de toekomstplannen?

Eerst zullen we proeftuinscholen rond ons verzamelen die tussentijds feedback kunnen geven op de methodieken en instrumenten die nu volop ontwikkeld worden. Zowel dit schooljaar als volgend schooljaar zullen we dus veel materialen ontwikkelen. Daarna stellen we alles ter beschikking van alle scholen van onze netwerkorganisatie. Scholen die meer willen weten over de projectwerking rond burgerschapsvorming, hun eigen initiatieven rond burgerschapsvorming met ons willen delen of die geïnteresseerd zijn om actief als proeftuinschool mee te werken tijdens de volgende fases van het project, mogen steeds contact met ons opnemen.